

Ur *Fjärde Internationalen* 4 1990

Doug Lorimer

1990 – boom eller kris?

[Under 1980-talet senaste hälft genomgick världskapitalismen en djup lågkonjunktur – se Andre Gunder Franks artikel [Den världsekonomiska krisen – återblick och framtidsutsikter](#). Denna kris började avta 1990, det är detta som är Lorimers ämne. För mer allmän diskussion av ekonomiska kriser under kapitalismen, se lästipsen efter artikeln.]

Ett försök att kasta en blick in i framtiden gavs under året ut i bokform, *Megatrender 2 000*. Förläggarens reklamtext på bokomslaget informerar oss om att bokens författare, John Naisbitt och Patricia Aburdene, är ”världens ledande sociala 'spåmän' [forecasters]”.

Den första raden i det första kapitlet berättar för oss att ”Under 90-talets årtionde går världen in i en period av ekonomisk blomstring”. Men trovärdigheten i Naisbitts och Aburdenes förutsägelser kan bedömas utifrån följande förutsägelser:

Det kommer inte att bli någon energikris som kommer att hämma 1990-talets globala boom... Det finns inte en chans att det kommer att inträffa en oljeshock likt OPEC-krisen 1974... Produktion av ännu mer energi och användande av mycket mindre; kombinationen av dessa båda globala trender kommer att öka oljans tillgänglighet och hålla nere priset.

Sedan *Megatrend 2000* hamnade på bokhandelsdiskarna har priset på råolja nästan tredubblats. Vad gäller ekonomiska förutsägelser har Saddam Hussein förvandlat Naisbitts och Aburdenes bok till ett megafiasko.

Fastän de flesta mediakommentatorer och storfinans-ekonomer hävdar att en fortsatt ökning av oljepriset kommer att driva världsekonomin in i en recession, skall oljeprishöjningarnas effekter på konjunkturcykeln inte överdrivas.

Recessioner har ägt rum med mer eller mindre regelbundna intervaller sedan världsmarknadens tillkomst. Om man utgår från det år recessionen tog sin början i det kapitalistiska land som för tillfället dominerade världsmarknaden — Storbritannien före det första världskriget och därefter USA — inleddes recessioner 1825, 1836, 1847, 1857, 1866, 1873, 1882, 1891, 1900, 1907, 1913, 1921, 1929, 1937, 1949, 1953, 1958, 1961, 1970, 1974-75 och 1981-82. Att anta att en sjukdom som har återkommit 21 gånger har speciella och unika orsaker vid varje tillfälle är helt enkelt föga trovärdigt och ologiskt.

Oljeprishöjningarnas verkliga inflytande på konjunkturcykeln är tvåfaldig. Å ena sidan kan det påskynda det ögonblick från vilket inflationen börjar störa den internationella handeln; då är regeringarna tvungna att vidta åtgärder för att i viss utsträckning bromsa inflationen. Å andra sidan, genom att utsätta industrikapitalets genomsnittliga profitnivå för press, kan det förstärka profitnivåns nedåtgående rörelse, vilket är den grundläggande orsaken till en recession. I båda fallen handlar det om att förstärka trender som redan är under utveckling.

Bevis fortsätter att hopas för att Australien, Storbritannien, Kanada och USA är på väg in i en recessiv fas av konjunkturcykeln, som kan vara ett eller två år. Men vilka är då de långsiktiga utsikterna för den kapitalistiska världsekonomin? Har Naisbitt och Aburderne rätt när de hävdar att 1990-talet kommer att utmärkas av en oavbruten ekonomisk tillväxtperiod, jämförbar med boomen 1948-68 för den kapitalistiska världsekonomin?

För att det skall bli verklighet måste två faktorer sammanfalla: en radikal höjning av profitnivån och en kraftig ökning av försäljningen av existerande eller nya produkter.

I de större kapitalistiska länderna har arbetsköparklassen gjort en del framsteg när det gäller att höja profitnivån genom sina kampanjer för att påtvinga arbetande människor åtstramning

och "lönebegränsningar". Men omfördelningen av nationalinkomsten från löner till profiter har varit mycket lägre än vad som krävs för att leda till massiva nya produktionsinvesteringar för att dra igång en ny lång boom.

Genom att skära ner på reallönerna har direktörerna dessutom reducerat flertalet konsumenters köpkraft och därigenom den egna hemmamarknaden. Som ett resultat fortsätter världsekonomin att dras med en kronisk varu-överproduktionskris och stora mängder kapital som är oförmögna att hitta profitabla nya områden för produktiva investeringar.

Fastän kapitalisterna i väst tveklöst kommer att fortsätta sin kampanj för att sänka arbetande människors levnadsstandard, kommer de att behöva hitta nya marknader för sina varor om de skall övervinna den nuvarande långvariga ekonomiska depressionen.

Var skall man då hitta nya marknader? I Tredje världen? Köpkraften hos de flesta konsumenter i Tredje världen är inte bara miserabel, utan håller på att falla drastiskt under västbankernas obehagliga påtryckningar för att pressa ut räntebetalningar på deras lån från 70- och 80-talet.

Vid en tidpunkt när många kommentatorer bedömer kapitalismens "framgångar" genom att enbart värdera det ekonomiska utfallet i imperialistiska länder som Tyskland och Japan, behöver vi ständigt påminna oss själva om att den kapitalistiska världsekonomin bildar en sammanhängande helhet, och att den överväldigande majoriteten av människor i den kapitalistiska världen inte lever i de rika, industrialiserade länderna utan i de nykoloniala länderna i Tredje världen.

Till och med vid den tillväxtnivå, räknat i BNP per capita, som Tredje världens länder uppnådde under boomen 1948-68 skulle det fortfarande ha tagit dem 150 år innan de uppnått de rika ländernas BNP per capita 1980. Men sedan 1980 sjunker BNP per capita i Afrika, Mellanöstern och Latinamerika.

De flesta länder i Tredje världen sitter fast i ett ändlöst helvete av modern fattigdom: 100 miljoner människor är hemlösa, 400 miljoner är allvarligt undernärda, och 40 000 barn dör varje dag av hunger och svält-relaterade sjukdomar. Världsbefolkningens rikaste 20 procent per capita-inkomst var 50 gånger större än de understa 50 procentens för tio år sedan, och gapet har ökat dramatiskt sedan dess.

Enligt en Världsbanks-rapport som släpptes i juli lever 1,1 miljard människor i Tredje världen under fattigdomsstrecket, lågt räknat 370 dollar per år. Så det finns inte mycket till marknad för bilar, tvättmaskiner, kylskåp eller TV-apparater i Tredje världen.

Inte heller den nuvarande ekonomiska situationen i Östeuropa och Sovjetunionen ställer i utsikt att de kommer att bli ett nytt utlopp för västliga konsumtionsprodukter. Det möjliga undantaget är Sovjetunionen, om landet får in stora mängder utländsk valuta från försäljning av olja. Men det räcker inte, 60 miljarder dollar i konsumtionsvaruinköp är en droppe i havet i en världsekonomi på 20 000 miljarder dollar.

Kapitalistiska övertag av dessa länders industri och exploatering av deras relativt utbildad arbetskraft kan ge upphov till enorma profiter för de transnationella företagen. Men det är knappast troligt att det kommer att bli så eftersom detta bara skulle vara möjligt att genomföra genom återinsättande av brutalt repressiva regimer i syfte att bryta arbetarklassens sociala och ekonomiska makt.

Det stalinistiska styret har tveklöst gjort möjligheten till en kapitalistisk restaurering större nu än vid något annat tillfälle sedan den nazistiska invasionen av Sovjetunionen i början av 40-talet.. Genom att förvandla statsegendom till en källa för byråkratisk makt, privilegier och korruption, har stalinismen undergrävt arbetarklassens identifiering med dessa länders efterkapitalistiska ekonomiska struktur och hjälpt till att skapa enorma illusioner om att

privatisering i full skala kommer att leda till en välmående livsstil som många naivt tror automatiskt kommer med kapitalismen.

Det socialistiska medvetandets erosion bland arbetande människor i Östeuropa och, i viss utsträckning, i Sovjetunionen, är en stor del av förklaringen till valet av pro-kapitalistiska partier och politiska figurer i kölvattnet på det byråkratiska styrets kollaps.

Men det är en sak att tro på det eftersträvansvärda i att återupprätta kapitalismen, och till och med proklamera det som ett politiskt mål, och en helt annan sak att förverkliga det. Som vi i dag ser ifråga om Östtyskland kommer återupprättandet av kapitalismen inte leda till skapandet av ett halvt dussin nya "Sverige", som många i Östeuropa naivt tror, utan till skapandet av en rad nya "Argentina".

Avskaffandet av det statliga monopolet på utrikeshandeln och fullständig privatisering kommer att ge upphov till drastiskt lägre levnadsstandard för de arbetande, liksom förlusten av sociala rättigheter som billiga eller fria bostäder, fri sjukvård, fri barnomsorg och full sysselsättning, och återuppträdandet av enorma välståndsklyftor. Fastän arbetarna och bönderna i Östeuropa förlorat förtroendet för det socialistiska projektet vill de inte förlora de konkreta sociala erövringar som härrör från kapitalismens avskaffande. Detta kommer att bli en alltmer betydelsefull faktor eftersom det verkliga alternativet är utarmning i händerna på västbankerna och transnationella företag.

I Polen, till exempel, erbjöd sig den amerikanska miljardären Barbara Johnstone att köpa varvet i Gdansk, Solidaritets födelseplats, men bara på villkor att hälften av dess 100 000 arbetare sparkades och att den återstående arbetsstyrkan gick med på att acceptera en timlön på 59 cent — d v s 24 dollar för en 40-timmarsvecka. Arbetarna röstade mot erbjudandet, och den prokapitalistiska regeringen hade inget annat val än att acceptera arbetarnas beslut. Och fastän den polska regeringen har antagit en omfattande plan för att sälja de flesta industrier till västkapitalister har planen tvingats att ta hänsyn till arbetarnas omsorg om att skydda sina löner och villkor. Som resultat förutspår planen en ganska långsam privatiseringsprocess. I själva verket så långsam att den brittiska finansstidningen The Economist klagade över att det utifrån det tempo som av planen arbetade efter, skulle Polen få en fullständigt kapitalistiskt ekonomi först i slutet av nästa århundrade!

De prokapitalistiska politikerna i Polen, Tjeckoslovakien och Ungern kommer tveklöst försöka att bryta ner arbetarklassens motstånd genom att tillåta kommandoekonomin att falla sönder. Men detta kommer också att leda till stora sociala strider i vilka ett återupplivande av det socialistiska medvetandet kommer att bli möjligt. Den ökade sociala instabiliteten och politiska osäkerheten kommer inte att göra dessa länder speciellt attraktiva för västliga investerare.

Det finns också andra grundläggande hinder för ett oavbrutet uppsving för den kapitalistiska världsekonomin.

Först och främst har de transnationella företagens betydelse ökat enormt under de sista årtiondena — cirka 500 transnationella företag svarar för 80 procent av den kapitalistiska världens industriproduktion. Eftersom ingen kapitalistisk regering befinner sig i ett läge som gör det möjligt att kunna kontrollera dessa mäktiga företags operationer, har en av de viktigaste stabiliseringsmekanismerna bakom boomen 1948-68 — den kapitalistiska statens regleringar kraftigt gått tillbaka.

Dessutom pågår det en enorm skulduppbyggnad i global skala. Ingen känner till den exakta siffran, men forskningsdirektören för de amerikanska skattebetalarnas förening, Sid Taylor, uppskattar USA:s totala skuld — d v s USA:s totala skuld till den övriga världen, plus offentliga, företags- och hushållsskulder i USA — till 14 triljoner dollar.

Det är mer än fjorton gånger den totala skulden för Tredje världen, och bara något fåtal

triljoner dollar mindre än det årliga värdet av de varor och tjänster som produceras i hela den kapitalistiska världen. Och som den amerikanske budgetchefen Rickard Dawson nyligen sa,

Vid någon punkt går gränsen för hur mycket skuldsättning våra kapitalmarknader kan absorbera till rimliga villkor.

Ingen vet var denna punkt ligger. Men bortom den ligger stigande räntor och en potentiellt katastrofal ekonomisk depression — eller inflationsskapande tryckning av pengar som bara skulle skjuta upp katastrofen ett kort tag. Bortom en viss punkt upphör inflationen och skuldexpansionen att stimulera den ekonomiska tillväxten och övergår till att blockera den — den situation som är känd som ”stagflation”.

Det tredje hindret för en ny lång boom är tillbakagången för den amerikanska kapitalismens globala hegemoni. I början av boomen 1948-68 svarade den amerikanska ekonomin för 50 procent av världens totala industriella produktion. Sedan dess har dess andel sjunkit till 25 procent i takt med att Västeuropa och Japan, till stor del tack vare stora initiala kapitallån från USA under Marshallplanen, återhämtade sig från andra världskrigets förödelse och på nytt införskaffade mer modern industriell utrustning.

När en viss makt har industriell hegemoni kan det utnyttja sin nationella valuta som ett substitut för guld. Det var fallet under boomen 1948-68. Men när det inte längre finns någon självskriven dominerande makt, leder olika skuldinflation-nivåer hos de större kapitalistiska ekonomierna till växande monetärt kaos. Detta orsakar en icke reglerad konkurrens mellan de större makterna.

Detta är i själva verket ett av de större bekymren för USA:s politiska beslutsfattare.

Förra året, medan borgerliga kommentatorer debatterade ”teoretikern” inom det amerikanska Utrikesdepartementet, Francis Fukuyamas, upptäckt av ”historiens slut”, presenterades en mycket mindre uppmärksammas och mycket mer realistisk värdering av världsutvecklingen av USA:s biträdande utrikesminister, Lawrence Eagleburger. Hans tal inför American Foreign Service Association den 30 november 1989 fokuserades på USA:s minskade ekonomiska herravälde till följd av det japanska och tyska kapitalets tillväxt, och hur Washington borde reagera på detta. Han förklarade:

Vår ekonomiska hälsa och vår förmåga att handla konkurrenskraftigt på världsmarknaden, kan vara den enskilt mest betydelsefulla komponenten för vår nationella säkerhet när vi går in i nästa århundrade.

Han noterade att USA:s Utrikesdepartement i det förflutna ”har uppfattats... som alldeles för benägen att låta ekonomiska intressen spela andra fiolen i förhållande till världspolitik. Detta var en lyx vi kanske kunde tillåta oss när USA var kungen på berget och rutinmässigt hade stort överskott i betalningsbalansen... Denna era tillhör det förgångna.”

I linje med detta ”nya tänkande” som fokuseras på den internationella kapitalistiska konkurrensen skisserade Eagleburger behovet av fem grundläggande förändringar av USA:s utrikespolitik:

- 1) En statligt finansierad fond för bundna biståndskrediter för att erövra ”sektorer och marknader av stort intresse för amerikanska exportörer”.
- 2) Lättnader i den strategiska exportkontrollen för Östeuropa och Sovjetunionen. Eftersom den västeuropeiska ekonomiska konkurrensen är det nya ”nationella säkerhetshotet” för USA, blir export till Östeuropa och Sovjetunionen viktig för att bevara grundvalarna för USA:s ”nationella styrka”.
- 3) Den utrikespolitiska kontrollen måste underordnas kommersiella intressen. Eagleburger hänvisade till Bush-administrationens nära relationer med Dongs regim i Kina som ett exempel på i vilken utsträckning det amerikanska kapitalets omedelbara intressen dominerar

de nya utrikespolitiska riktlinjerna:

Jag anser att det sätt på vilket administrationen avvägt våra moraliska och politiska intressen i förhållande till våra långsiktiga kommersiella och strategiska intressen som svar på händelserna i Kina /dvs massakern i Bejing/ är ett vittnesmål om vår uppslutning bakom de nya riktlinjerna.

4) Restriktioner för korrupta utrikeshandelsmetoder kommer att mildras. Amerikanska affärsintressen kommer att finna det mindre betungande att följa Akten om metoder för utrikeshandeln, som en konsekvens av 1988 års Handelsakt förbjuder mutor som ett medel att erövra kontrakt.

5) Större frihet för företag att smutsa ned miljön. ”Vi måste skapa en miljöpolitik”, förklarade Eagleburger, ”som respekterar marknadsprinciperna, genom att, till exempel, tillåta 'säljbara nedsmutsningstillstånd’”. Vad detta innebär är att företag som inte använder hela sina nedsmutsnings-”kvoter” kan sälja dem till andra företag som redan överskridit den redan generöst satta gränsen för deras nedsmutsningstillstånd. Så mycket för Bush som ”miljö”-president!

De västeuropeiska härskande klasserna är också akut medvetna om att handelskonkurrensen kommer att intensifieras mellan de imperialistiska makterna. Det är därför som de pressar på planerna på att skapa en enad västeuropeisk marknad till 1992.

Den grundläggande syftet med detta projekt är att göra det möjligt för storkapital att flytta till låglöneländerna inom Västeuropa och att pressa ned lönerna i höglöneländerna genom att lyfta spärren för migration av lönearbetare. Som ledaren för det brittiska Labourpartiet och den bestämde anhängaren av den inre marknaden, Neil Kinnock, har noterat:

Om 1992 uteslutande är centrerat kring varor, kapital och arbetets fria rörlighet, så kommer det som den inre marknaden skapar bara vara fattigdomens, arbetslöshetens och depressionens fria rörlighet.

Så var och en som tror att den kapitalistiska världen är på väg att ta steget in i en ny era av fred och välstånd kommer att utsättas brutal chock. De nya betoningarna i USA:s utrikespolitik ifråga om handelskonfrontationer är inriktade på:

- En fortsättning och fördjupning av den långa depression som började i början av 70-talet;
- En hårdnande kamp för globala marknadsandelar mellan de imperialistiska makterna;
- En upptrappning av arbetarfientliga åtstramningskampanjer över hela den kapitalistiska världen;
- En acceleration av miljöförstörelsen i jakten på privata profiter;
- Bibehållandet av den imperialistiska dominansen över Tredje världens råvaror.

Ett viktigt drag i den ”nya världsordning” som Bush har trumpetat om sedan krisen i Persiska viken började, har just inriktningen att uppnå den sistnämnda målsättningen. Bush inser att det är en kostsam affär att hålla Tredje världen ”säker” för imperialistisk exploatering, alldeles för kostsam för att den amerikanska imperialismen skall kunna gå iland med det själv, som den gjorde fram till nederlaget i Vietnam 1975. Det är orsaken till att hans administration använder krisen i Persiska viken till att pressa de övriga imperialistiska makterna, i synnerhet Tyskland och Japan, till att ta på sig en större del av bördan.

Denna börda kommer att öka under de kommande årtiondena i takt med att den sociala och ekonomiska krisen i Tredje världen fördjupas och förstärker den politiska krisen för de kapitalistiska regeringarna i dessa länder.

På 70-talet hoppades de imperialistiska härskarna att industrialisering i Tredje världen understödd av enorma lån, skulle leda till social och politisk stabilitet. Men det motsatta inträffade.

Först och främst har den industrialisering som ägt rum i Tredje världen varit begränsad till ett fåtal länder. De nykoloniala länderna, med 80 procent av den kapitalistiska världens befolkning, svarar fortfarande bara för 15 procent av dess industriproduktion. Fem länder — Argentina, Brasilien, Sydkorea, Mexiko och Indien — svarar för 60 procent av Tredje världens industriproduktion. Och i de fyra främsta av dessa har den industriella tillväxten baserats på exportinriktade industrier som sysselsätter superexploaterade arbetare.

I Sydkorea är arbetstiden den längsta i världen — 11 timmar per skift och 54 timmar per vecka är den legala normen. 76 timmar är den normala längden på arbetsveckan. Många arbetare har bara två fria dagar per månad. De genomsnittliga lönerna är mycket låga. Enligt regeringens egna uppgifter svarar de bara mot 60 procent av en lönarbetares behov. Nivån på de arbetsplatsrelaterade olycksfallen är den högsta i världen. 1987 drabbades 142 500 arbetare av skador på jobbet. Av dessa dog 1 771 och 22 300 blev permanent handikappade.

Å andra sidan har Sydkoreas industrialisering producerat en 25 miljoner människor stark arbetarklass, vilken har blivit alltmer organiserad, militant och politiskt aktiv i opposition till den superexploatering den utsätts för, men också mot regeringens antifackliga repression och den konstlade delning av Korea som upprätthålls genom den amerikanska militära ockupationen.

I Brasilien har industrialiseringen lett till tillväxten av en mäktig arbetarrörelse. I opposition mot en åtstramningsplan som lades fram av Internationella valutafonden, deltog 35 miljoner av Brasiliens 50 miljoner lönearbetare i mars 1989 i en generalstrejk som stoppade merparten av landets industrier och transporter. Dessutom har en stigande arbetarmilitans antagit politisk form genom fackliga aktivisters bildande av Arbetarpartiet (PT).

PT har cirka 650 000 medlemmar och är den inflytelserikaste kraften i den mäktigaste fackföreningsfederationen i Latinamerika. Dess centrala ledare, Luis Ignacio da Silva, fick 31 miljoner röster, eller 37,9 procent av det totala antalet, i presidentvalet i december förra året.

I juli stod PT värd för en konferens för latinamerikanska vänsterpartier, inklusive det kubanska kommunistpartiet. Bland de nyckelfrågor som diskuterades vid mötet var hur man kombinerar den parlamentariska kampen med en revolutionär strategi för socialismen.

Naisbitt och Aburdene beskriver 1990-talet som en ny era för demokratin. Det finns ett element av sanning i detta påstående: världskapitalismens fördjupade ekologiska, ekonomiska och politiska kris och kampen i öst för att hitta en väg ut ur den stalinistiska mardrömmen, innebär att vi under 90-talet kommer att få uppleva en explosiv tillväxt av masskamp för demokrati — inte i det förvridna bemärkelse som vi upplever den i väst, utan i ordets ursprungliga betydelse: folklig makt, majoritetsstyre.

Inget av de grundläggande problem som världens folk står inför kan lösas utan en fullständig demokratisering av samhället, utan att majoriteten, världens arbetare och bönder, tar kontroll över de politiska och ekonomiska affärerna i sina kollektiva händer.

Snarare än att vara "historiens slut" och början på en ny era av kapitalistisk blomstring håller därför 1990-talet på att formas till ett årtionde kännetecknat av en fördjupad kris för kapitalismen och växande kamp från de arbetandes sida för att ta kontroll över samhället.

Som ett resultat av stalinismens sammanbrott i Östeuropa och Sovjetunionen håller det främsta hindret för att vinna människor för socialismen — socialismens identifiering med byråkratiskt tyranni på att avlägsnas. Denna förändring, kombinerad med tillväxten av en mäktig, militant arbetarrörelse i de ekonomiskt starkaste av Tredje världens länder och den växande utarmningen och växande missnöjet som är synbar bland arbetande människor i de imperialistiska länderna innebär att villkoren mognar för att en världsomfattande rörelse för demokratisk socialism på nytt skall få ett uppsving.

Översättning: Anders Hagström Översatt ur *Direct Action*, 23 oktober 1990.

Lästips – mer allmänt om ekonomiska kriser under kapitalismen

Paul Mattick: [Marx och Keynes – blandekonomins gränser](#)

Rob Sewell: [Vad är orsaken till kapitalistiska kriser: Underkonsumtion eller överproduktion?](#)

Anwar Shaihk: [Introduktion till kristeriornas historia](#)

David S Yaffe: [Den marxistiska teorin om kriser, kapital och staten](#)